

УДК 792.011.2

Логвінова Олена Олександрівна
аспірантка, викладач кафедри режисури
Харківської державної академії культури
e-mail: ankikot@mail.ru

КОНЦЕПЦІЯ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ПРОЯВ ВИДОВИЩНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається поняття "театралізація" в контексті видовищних форм. Досліджено складові художнього образу, особливості розвитку дії, проаналізовано сутність розвитку елементів театралізації на сучасному етапі.

Ключові слова: театралізація, видовищна культура, візуальне, музика, художній образ, глядач, дія.

Логвінова Елена Александровна, аспирантка, преподаватель кафедры режиссуры Харьковской государственной академии культуры

Концепция театрализации как проявление зрелищной культуры

В статье рассматривается понятие "театрализация" в контексте зрелищных форм. Исследованы составляющие художественного образа, особенности развития действия, проанализирована сущность развития элементов театрализации на современный этап.

Ключевые слова: театрализация, зрелищная культура, визуальное, музыка, художественный образ, зритель, действие.

Logvinova Olena, postgraduate, a lecturer of stage directing chair, Kharkiv state academy of culture

The concept of theatricalization as a manifestation of spectacular culture

There is a feature of the concept of a "theatricalization" in the context of show. The art image components, especially the development action are reviewed and the nature of theatricalization' elements to current stage are analyzed.

The theatricality is the main feature of spectacular culture, that surrounds us and which is very interesting today. The relevance of studying the development of theatricalization elements is determined by the fact that the problem of theatricality is observed as an immanent, integrative property of culture, which reflects fundamental tendencies of its development.

The notion of "theatricalization" as a spectacular culture component is characterized by inability to ignore the influence of the theatre on different spheres of life. The leading role in culture is devoted to visual image of performance in combination with stage direction, theatricalization and mass staging.

The art of performance is understood as an ability to form figurative reality. Studying the past experience testifies that the process of theatricalization is constantly changing, assuming new properties.

These are the theatricalization means that make the viewer understand the source of culture origin – social labour – by means of which the human changes the nature and himself, creates his own spiritual objective world, different from nature, and realizes his life activities.

Thus, spectacularity as a belonging of a modern culture appears in different forms and is implemented in performances of different kinds and types. The theatricalization in spectacular culture exists in concrete forms, in terms of which we can study mechanisms of its functioning and explore those new cultural senses which are created.

The concept of theatricalization means the assigning an art form to action, spectacular, imaginative form, the one which transforms the content. The break of paradigm of classical culture in XX century led to radical metamorphoses in art practices and caused the change in the world of spectacular culture.

Using theatricalization we have an opportunity to create new forms synthesized due to different art genres. A characteristic feature of performance in communicative area is dynamism of its appearance with a certain predictability of desires, actions in regulation of human emotions.

The important things are a content and an essence, which fill in the performance with the help of theatricalization means, and also goal (not bottom-line, but cultural) which is reproduced in it.

The essential features of the performance are transformed in the plane of the gap distance between the viewer and the event. The means of theatricalization, which are also expressed in a form of mass communication correct the direction of performance development, consciously regulating approaching or alienation of its separate elements.

Keywords: theatrical, spectacular culture, visual, music, artistic image, the viewer, the action.

Театральність є головною ознакою видовищної культури, яка оточує і цікавить нас сьогодні. Актуальність вивчення розвитку елементів театралізації зумовлена тим, що проблема театральності сьогодні розглядається як іманентна, інтегративна властивість культури, що відображає фундаментальні тенденції її розвитку. Особливо актуальною ця проблема стала на межі століть, коли свого апогею досяг процес розмивання жанрових рамок мистецтва в контексті пошуку нових видів та форм.

Саме тому протистояння ідей в різних сферах культури призводить до нового етапу осмислення процесів, що відбуваються в суспільстві, дзеркальним відображенням якого є видовищна культура, яка широко використовує елементи театралізації. У зв'язку з цим велику теоретичну і культурно-практичну зацікавленість викликає проблема способів співіснування в художній культурі різних історично сформованих жанрів і видів професійного мистецтва, зокрема, аудіальних та візуальних виразних засобів у контексті театралізації, яка несе в собі властивість театральності, видовищності й активно включається в процеси сучасної соціокультурної комунікації.

Вивчення поняття "театралізація" є актуальним і тому, що майже в усіх сферах життя видовищність стає невід'ємним компонентом – як в політиці, спорті, кіномистецтві, цирку, fashion-бізнесі, так й в театральному, хореографічному та музичному мистецтві.

Мета статті – визначити характерні особливості розвитку засобів театралізації у контексті видовищної культури на сучасному етапі.

Стратегічного значення в сучасному українському суспільстві набуває проблема позитивності сприйняття видовища та його раціонального застосування у відродженні духовних практик, культурної самоідентифікації людини, її креативності. Будь-яке видовище є формою емоційно-естетичного та ідейно-естетичного спілкування, важливим є також ефект співучасті, співпереживання та співтворчості. Отже, культуротворчий потенціал видовища знаходиться в універсальній онтологічній площині, де стає важливим дискурс про видовищне з позиції змісту та сутності, якими воно наповнюється.

Видовищність розвивається швидкими темпами завдяки використанню нових технологій багатомірному світу. Як прояв цієї тенденції розглянемо окремі засоби виразності, які складають концепцію театралізації, що все частіше використовується в сучасному культурному просторі (у хоровому співі, на уроках у школі, в арт-терапії тощо). Мається на увазі, що театралізоване видовище є певною культурною інновацією, яка виконує соціо-комунікативні функції і стає найважливішим механізмом адаптації людського суспільства до динамічних змін природного та соціального середовища. Українське суспільство розв'язує проблему мистецтва видовища відповідно до конкретних соціальних умов та реалій історичного часу, тому акцент має бути саме на театралізованому видовищі як формі прояву креативності та творчого розвитку людини.

Важко не погодитися з думкою К. І. Станіславської, яка, аналізуючи у своїй монографії місце і роль мистецько-видовищних форм у сучасній культурі, доводить: "... наш час можна назвати видовищецентристським (термін М. Хренова), адже саме видовищність, театралізація, дієвість, процесуальність починають диктувати умови існування та функціонування традиційних видів мистецтва, в яких відбувається певна трансформація, переструктуризація, зміщення акцентів, що призводить до первинності видовищних елементів у виразній системі багатьох мистецьких форм" [10, 270].

Узагальнення специфіки філософсько-психологічного, естетичного розвитку видовища як явища розглядали зарубіжні вчені: І. Кант, З. Фрейд, Г. Тард, І. Гьоте, Й. Хейзинга, Ф. Ніцше, М. Бахтін та ін. Особливу цінність у дослідженні концепції видовища як компонента масової культури становлять мистецтвознавчі праці російських науковців: В. П. Зайцева, І. Г. Шароєва, Ю. П. Щукіна, Ю. Лотмана та ін. Культурологічний аспект проблеми видовища охарактеризовано у працях вітчизняних науковців: В. В. Кірсанова, А. Г. Баканурського, Г. Є. Краснокутського, Л. Л. Сауленка та ін.

У руслі театрознавства проблема театральності порушувалася у працях П. С. Когана, В. М. Фріче, Я. Б. Бруксона, В. Г. Товстоногова, М. А. Захарова, П. Паві, А. Арто, Н. А. Барабаш, А. І. Білецького, А. С. Некрилової, Г. Н. Бояджієва, П. Брука, Ж. Вілар, Г. Гояна, Б. Є. Захави, Б. В. Казанського, М. О. Кнебель, М. Ю. Лаврентьєвої, С. М. Міхоєлса, А. А. Румнева, Т. А. Стеркіної, А. Я. Таїрова та ін.

Поняття "театралізація" як компонент видовищної культури характеризується тим, що вже неможливо ігнорувати вплив театру на різні сфери життя. Провідне місце в культурі належить саме візуальному образу видовища в поєднанні з режисурою, театралізацією, масовою сценізацією. Мистецтво видовища розуміється вже як вміння сформувавши образну реальність. Вивчення минулого досвіду свідчить, що процес театралізації кардинально змінюється, набуває нових якостей. "Видовище стає психологічною потребою, соціокультурним феноменом реалізації основних потреб людини – у безпеці існування, стабільності, прогнозуванні майбутнього" [3, 54]. Потреба у видовищі набуває більш глибинного, психологічного, соціокультурного значення. У праці В. П. Зайцева "Режисура естради та масових видовищ" зазначено, що грандіозні й багатозначні масові видовища, особливо під відкритим небом, завжди вимагали своєрідного режисерського почерку і специфічних виразальних засобів [4, 211]. Маємо сьогодні приклади проведення Олімпійських ігор, де завдяки створенню засобів театралізації, художньої образності, у глядача формується уявлення про історію та культурні надбання країни – організатора цих ігор.

Важливого місця набуває проблема вивчення театральності-видовищної та ігрового простору культури, що відображено в працях О. М. Фрейденберг, Л. І. Івлевої, Є. М. Мелетинського, Б. Н. Пу-

тилова, К. Бюхера, А. К. Байбурина, Т. А. Апінян, І. Є. Берлянд, К. Леві-Стросса, К. Гросса, Н. Н. Єврейнова, Е. С. Маркарян, Дж. Морено, С. А. Токарева, Є. Б. Морозової. До розгляду поняття "театралізація" сучасні науковці підходять з різних аспектів: театралізацію визначають як засіб режисури масових свят, метод мистецтва та принцип в контексті культури. Проаналізуємо складові частини емкого поняття "театралізація" та спробуємо визначити джерело проблеми.

Будь-яке явище мистецтва сприймається глядачем за допомогою відчуттів, нас цікавлять найбільше слух, зір та емоційне сприйняття, завдяки яким глядач формує єдину картину будь-якого видовища чи дії, сприймає та аналізує створений автором художній образ. Отже, дійство засобами театру впливає на психофізичний апарат людини. Театралізація у видовищній культурі зазвичай нараховує такі компоненти, як музика, світло, декорації та акторське виконавство. На прикладі цих компонентів масового святкового дійства ми розглянемо еволюцію засобів театралізації в контексті культурного простору. Саме за допомогою засобів театралізації глядач підходить до досягнення джерела походження культури – суспільної праці, засобами якої людина перетворює природу і себе, створює свій власний, відмінний від природи духовно-предметний світ, розгортає у ньому свої життєві процеси.

Отже, видовищність як приналежність до сучасної культури виявляється у різних проявах, втілюється у видовищах різних типів та видів. Театралізація у видовищній культурі існує у конкретних формах, на прикладі яких можна дослідити механізми її функціонування та розглянути ті нові культурні смисли, які вона створює.

Безумовно, театралізація належить галузі мистецтва, що звертається до емоційно-образної сфери людського сприйняття, художньої творчості або її елементів з використанням виразних засобів театрального мистецтва. Дія, як основна одиниця розвитку видовища, – це розвиток певної реальності в її протиріччях, бо ці суперечності і є той "двигун", завдяки якому реальність набуває властивого їй динамічного й діалектичного характеру, необхідного для створення дії в театралізованій виставі, святі чи обряді [5, 96]. Відтак, концепція театралізації полягає в наданні дії художньої форми, видовищної, образної, такої, що трансформує зміст.

Зрозуміло, що мало тільки бачити особливий предмет театралізації, потрібно вміти організувати його. Тут найважливішим інструментом виступає образність, яка складає головну сутність театралізації, що дозволяє втілити в дії той чи інший факт, подію, епізод. Реальна образність та тісно пов'язана з нею художня – це основа театралізації, що дозволяє вибудувати внутрішню сценарну логіку й підібрати засоби художньої виразності. Саме образна специфіка дозволяє розподілити масові культурно-дозвілєві форми на театралізовані й нетеатралізовані. На думку Е. В. Вершковського, режисерська театралізація – це творчий спосіб приведення сценарію до художньо-образної форми видовища, через систему образотворчих, виразних та алегоричних засобів [2, 38].

Злам парадигми класичної культури у ХХ ст. призвів до радикальних метаморфоз художніх практик і спричинив зміну світу видовищної культури. Якщо раніше видовище відбувалося у певному архітектурному просторі відповідно до масштабу подій (наприклад, Олімпійські ігри, лицарські турніри), то ХХІ ст. створило нові можливості бачення соціуму за допомогою мас-медіа, які мають змогу охоплювати майже всю планету. Специфічна видовищність історичних подій створюється завдяки засобам Internet і PR-технологій. Зазначимо, що у видовищах соціальних революцій або катастроф саме життя перетворюється на тотальний театр, а гра постає як спосіб існування людини, її природний стан, шлях до пізнання, відкриття та досягнення світу.

Театралізація має потенціал для створення нових форм, синтезованих завдяки різним жанрам мистецтва. Характерною особливістю театралізації в контексті видовища, яке, у свою чергу, існує в комунікаційному просторі, є динамічність його оформлення з певною передбачуваністю прагнень, дій у регулюванні емоцій людини. У праці А. А. Михайлової "Сценографія: теорія та досвід" стверджується, що мовою художника, режисера театрального видовища є мова пластики, кольору, світла, фактур, завдяки яким емоційне начало стимулює художньо осмислювати дійсність, інтерпретувати художній образ, досліджувати і розкривати внутрішній світ людини [7, 117]. Креативна людина прагне виконувати творчий, естетично забарвлений акт, який надає їй етичну і естетичну насолоду, де в результаті відбувається створення оригінальних неповторних цінностей, трансформація матеріального світу та духовної культури.

Театральній творчості властиві якості, які дають можливість створювати художній образ та його проекцію у свідомості глядача. У цьому процесі не існує єдиного варіанту сприйняття, але завжди є результативна впливова дія, що відбувається завдяки засобам театралізації. Насамперед, звернемося до музичної компоненти видовища. З неї починається будь-яка театралізована дія, де навіть тиша (як відсутність звуків) може використовуватися для відтворення певної атмосфери (наприклад, "хвилина мовчання" на вечорі, присвяченому пам'яті загиблих у війні). Зрозуміло, що музика не позбавляється об'єктивного буття навіть для слухача або музиканта, глибоко поглиненого нею. Вона

залишається об'єктом естетичного переживання, тобто виразом, об'єктивізацією, матеріалізованою проекцією почувань, відчуттів, образних уявлень та ідей. Чи йдеться про окремих твір або цілий історичний стиль, вона розгортається перед уявним поглядом слухача як складна динамічна картина – інтегральний символ внутрішнього світу даної культури, її власний образ [9, 144].

Важливим моментом осмислення видовищної природи, а саме театралізації, є синтез мистецтв, який призводить до формування нових жанрових законів. Спів, танці, циркові номери, акробатичні трюки, пантоміма, конферанс, декламація, – всі ці жанри у реальному часі підтримуються глядачем, який набуває статусу головного учасника. Такий комплекс різновидів мистецтва створює новий мета жанр, який у мистецтвознавчій літературі досі не знайшов конструктивної та неупередженої аргументації.

На цю проблему звертає особливу увагу М. С. Каган, коли зазначає, що особливість психології мистецтва полягає в тому, що художній твір вивчається тут не сам по собі, ніби якась даність, а береться у відношенні, з одного боку – до процесу художньої творчості, а з іншого – до процесу художнього сприйняття [9, 265]. Крім того, він пропонує вивчати феномен художньої комунікації з позиції художньо-критичної інтерпретації, з позиції ціннісного осмислення і оцінки тих уроків, які досягає суб'єкт.

Кілька слів щодо параметрів обміну художньо-естетичними цінностями у процесі створення художніх каналів духовної комунікації: обмін художньо-естетичними цінностями є результат здійснення художньо-естетичного діалогу між світом творчості, як об'єктом, і досягненням його особистостями, як колективним суб'єктом. Це є основою для створення та функціонування художніх каналів духовної комунікації. Універсально-діалогічне спілкування в такому сенсі сприяє усвідомленню єдності минулого-сьогодення-майбутнього, втіленню ідеї саморозвитку, самовдосконалення, підвищення потреб та множення здібностей.

Музичне оформлення видовища в якості елемента театралізації набуває все більш значущу змістовну складову, але й засоби втілення змінюються та вдосконалюються з кожним днем. Це стосується якості звукозапису, нових можливостей передачі особливих звуків у форматі Dolby Digital [12]. Тому, підбираючи музичне оформлення видовища, можна створити ефект реального сприйняття, як то голос людини, що буде ніби проникати у думки, чи глядач почує шум моря з такою точністю, що в поєднанні з проекцією хвиль буде здаватися, ніби стоячи на площі ми опиняємося на березі океану чи на палубі корабля.

Якщо звернутися до історії, то бачимо, що театральна культура викристалізувалась з видовищно-ігрових форм, коли науково-технічна революція стимулювала розвиток видовищної культури. У ХХ ст. саме місто стало центром інтенсивного розвитку візуальної технічної культури. Урбаністичне середовище є потужною умовою концентрації розробок людства, які рухали і продовжують рухати світ вперед, різко посилюючи ритм оновлення. Технічні пристрої, винайдені у ХХ-ому та на початку ХХІ ст. для візуальної фіксації й трансляції, не є невід'ємними тілами конкретних візуальних творів (на відміну від полотна і фарбувальних матеріалів, ляльки в ляльковому театрі або живого актора, які існують як синкретичне ціле зі зримою образною матерією). У рамках технічної візуальної культури видовища досягнута емансипація візуальної матерії від свого штучного носія та сприйняття суб'єкту в його психофізичній цілісності. Тому, використовуючи сучасні засоби театралізації щодо створення художнього образу, треба згадати плеяду спеціальних світлових приладів, які встановлюються за бажанням режисера і контролюються однією людиною через спеціальну комп'ютерну програму. На увагу також заслуговують спецефекти, яких сьогодні з'являється все більше, різномірні проекції, які дозволяють залучити в якості учасника видовища навіть людину, що вже пішла з життя. Відеоматеріали з участю конкретного героя обробляються та завдяки проекційній технології виводяться у вигляді зображення людини у реальному розмірі, яка може з нами навіть спілкуватися. І кожен день прогрес потребує від творчої команди по створенню видовища моніторингу, вивчення пропозицій індустрії візуальних форм.

Можна зробити висновок, що світ видовищної культури переживає безпрецедентну структурну трансформацію і намагається знайти вихід із тривалої невизначеності. Такі перехідні стани сьогодні виявляють себе найрізноманітнішим способом і в найнесподіваніших місцях. Враховуючи те, що будь-яке видовище є формою емоційно-естетичного та ідейно-естетичного спілкування, ефект співучасті, співпереживання та співтворчості становиться важливими характеристиками видовищності. Видовище – це процес взаємодії та взаємовпливу людей, виникаючий внаслідок певного публічного медіа-дійства, у якому особливе місце посідають аудіовізуальні компоненти, тобто засоби театралізації (сукупність видимого та почутого), організуючі сприйняття глядачів.

Важливими є зміст та сутність, якими видовище наповнюється завдяки засобам театралізації, а також мета (не прагматична, а культурна), що відтворюється у ньому. Сутнісні ознаки видовища трансформуються у площині розриву дистанції між глядачем та подією, а засоби театралізації, які також виражаються у формі масової комунікації, корегують напрям розвитку видовища, свідомо регулюючи "наближення" або "віддалення" окремих його елементів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із з'ясуванням сучасних тенденцій розвитку театралізації у контексті культуротворчого процесу, особливостей впливу театральності на сфери культурного буття, розгортанням систем "культура-мистецтво-театралізація" та їх взаємовідносин. Також розвивається перспектива утвердження духовності засобами театралізації в контексті видовищної культури у її взірцевому варіанті (без профанації та імітації), що відіграє у сучасному культуротворчому процесі важливі світоглядні та естетико-художні функції.

Література

1. Баканурский А. Г. Современный театрално-драматический словарь / А. Г. Баканурский, А. П. Овчинникова – О. : Студия "Негоциант", 2007. – 334 с.
2. Вершковский Э. В. Режиссура массовых представлений / Э. В. Вершковский. — М. : Просвещение, 1984. — 165 с.
3. Жуковін О. В. Видовище як універсальне явище загальнолюдської культури / О. В. Жуковін // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – К. : Міленіум, 2012. – № 1. – 250 с.
4. Зайцев В. П. Режиссура естради та масових видовищ / В. П. Зайцев. – К. : Дакор, 2003. – 304 с.
5. Закович М. М. Культурологія: українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / М. М. Закович. – К. : Знання, 2007. – 567 с.
6. Каган М. С. Избранные труды в VII томах / М. С. Каган : проблемы методолог. – СПб. : Петрополис, 2006. – Т. I. – 356 с.
7. Михайлова А. А. Сценография: теория и опыт : очерки / А. А. Михайлова. – М. : Советский художник, 1990. – 336 с. : ил.
8. Морозова Ж. О. Мистецтво видовища як компонента масової української культури / Ж. О. Морозова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – К. : Міленіум, 2009. – № 4. – 248 с.
9. Орлов Г. Дерево музыки / Г. Орлов. – СПб. : Композитор, 2005. – 440 с. : ил.
10. Станіславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія / Катерина Станіславська. – К. : НАКККіМ, 2012. – 320 с.
11. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.) : [монографія] / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. – К. : Генеза, 2005. – 592 с.
12. Dolby Digital / Википедия – свободный словарь. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Dolby_Digital, свободный.
13. Howells R. Visual culture / R. Howells. – Cambridge : Polity Press, 2012. – P. 237.

References

1. Bakanurskii A. G. Sovremennyi teatral'no-dramaticheskii slovar' / A. G. Bakanurskii, A. P. Ovchinnikova – O. : Studiia "Negotsiant", 2007. – 334 s.
2. Vershkovskii E. V. Rezhissura massovykh predstavlenii / E. V. Vershkovskii. — M. : Prosveshchenie, 1984. — 165 s.
3. Zhukovin O. V. Vydovyshche yak universalne yavyshe zahalnoliudskoi kultury / O. V. Zhukovin // Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : nauk. zhurnal. – K. : Milenium, 2012. – № 1. – 250 s.
4. Zaitsev V. P. Rezhysura estrady ta masovykh vydovyshch / V. P. Zaitsev. – K. : Dakor, 2003. – 304 s.
5. Zakovykh M. M. Kulturolohiia: ukrainska ta zarubizhna kultura: navch. posib. / M. M. Zakovykh. – K. : Znannia, 2007. – 567 s.
6. Kagan M. S. Izbrannye trudy v VII tomakh / M. S. Kagan : problemy metodolog. – SPb. : Petropolis, 2006. – T. I. – 356 s.
7. Mikhailova A. A. Stsenografiia: teoriia i opyt : ocherki / A. A. Mikhailova. – M. : Sovetskii khudozhnik, 1990. – 336 s. : il.
8. Morozova Zh. O. Mystetstvo vydovyshcha yak komponenta masovoi ukrainskoi kultury / Zh. O. Morozova // Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : nauk. zhurnal. – K. : Milenium, 2009. – № 4. – 248 s.
9. Orlov G. Drevo muzyki / G. Orlov. – SPb. : Kompozitor, 2005. – 440 s. : ill.
10. Stanislavska K. I. Mystetsko-vidovyshchni formy suchasnoi kultury : monohrafiia / Kateryna Stanislavska. – K. : NAKKKiM, 2012. – 320 s.
11. Sheiko V. M. Formuvannia osnov kulturolohii v dobu tsyvilizatsiinoi hlobalizatsii (druga polovyna KhKh – pochatok KhKhI st.) : [monohrafiia] / V. M. Sheiko, Yu. P. Bohutskyyi. – K. : Geneza, 2005. – 592 s.
12. Dolby Digital / Vykypediya – svobodnyi slovar. – Rezhym dostupa: http://ru.wikipedia.org/wiki/Dolby_Digital, svobodnyi.
13. Howells R. Visual culture / R. Howells. – Cambridge : Polity Press, 2012. – P. 237.